

**ERZURUMLU ŐEHULİSLAM
SEYYİD FEYZULLAH EFENDİ
SEMPOZYUMU**

(31 EKİM-2 KASIM 2014 ERZURUM)

-TEBLİĞLER-

EDİTÖR
PROFDR. ÖMER KARA

ERZURUM - 2015

Feyzullah Efendi ve Edirne Vakası

Yrd.Doç.Dr. Tahir SEVİNÇ
Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Erzurum'un İspir İlçesinde yer alan medrese İspir Deresinin (Şer Deresi) güney kenarında bulunmaktadır. (Foto. 1) Dere ve yol aşırı karşısında Anadolu'nun erken tarihli ahşap destekli camilerinde olan Tuğrul Şah (Çarşı) Camii yer almaktadır. Medresenin hemen batısında Melik Gazi Mescidi bulunur. Uzun yıllar Kur'an kursu olarak hizmet veren yapı günümüzde kullanılmamaktadır.

1703 Edirne Vakası bir isyan hareketidir¹. Bu isyan, İstanbul'da başlayıp Edirne'de bulunan hükümete ve daha çok Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'ye karşı olması sebebiyle Edirne Vakası adını almıştır. Bu olayın ortaya çıkışında XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra girilen uzun savaşlarda Osmanlı maliyesinin olumsuz etkilenmesi², 1699 Karlofça Anlaşması ile balkanlardaki toprak kayıplarıyla köylülerin kentlere göçmesi ve eşkıyalık olaylarının artması³, patlak veren askerî ihtilal ve ayaklanmalar⁴ gibi bir çok siyasî ve sosyal faktör etkili olmuş ise de isyanın meydana gelmesinde Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin devlet idaresindeki etkisi asıl rol oynamıştır. Zira XVI. yüzyıldan itibaren eyalet ve sancaklarda paşa ve vezir kapılarından yetişenler ön plana çıkmış⁵, zengin kapı halkları devlet nezdinde itibar görmeye bir neden olmuştur⁶. Paşa ve vezirlerin kapı halkları, XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çözülme sürecindeki devşirme unsurların yerini almaya başlamış⁷ ve yeni padişahı da belirleme sürecinde vezir ve paşa kapıları ön plana çıkmıştır⁸. Bu durum aynı zamanda yönetim sınıfındaki değişim ve dönüşümün de habercisi olmuştur⁹. Köprülü Mehmet Paşa, oğulları ve onlarından kapılarından yetişenler 1656-1703 yılları arasında politik hayata hakim

- 1 Edirne Vakası için bkz. Tahir Sevinç, *1703 Edirne Vakası*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üni. Sosyal Bilimler Enst., Isparta 2004. Yeniçerilerin etkin rol oynadığı Edirne Vakası ve diğer isyanlar için ayrıca bkz. Godfrey Goodwin, *Yeniçeriler*, çev. Derin Türkömer İstanbul 1997, s.194.
- 2 Yavuz Cesar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986, s. 27.
- 3 Hans Georg Mayer, "17. yüzyılın sonlarında Avusturya ve Osmanlı ordularının seferlerdeki lojistik sorunları", *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, II, İstanbul 1981, s. 187.
- 4 İlber Ortaylı, "İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Ankara 2000, s. 7.
- 5 Nejat Göyünç, "Tanzimata Kadar Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, 79-84.
- 6 Mehmet İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, İstanbul 1999, s. 235.
- 7 Donalt Quataert, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge 1994, s. 100.
- 8 Abuo-El-Haj, *Modern Devletin Doğası*, İstanbul 2000, s. 81.
- 9 R.A. Abou-El-Haj, "The Nature of Ottoman State in The Latter Part of The XVIIth Century", *Berkefte Zur Wiener Zeitschrift für Die Kunde des Morgenlandes*, XIII, , Wien 1985, s. 175.

olmaya çalışarak 1683-1703 yıllarında IV. Mehmet tahttan indirirken¹⁰, II. Ahmet, II. Süleyman ve III. Ahmet tahta geçirilmesini sağlamışlardır¹¹.

II. Mustafa 1695 yılında tahta geçtiğinde Köprülüler ve onların kapılarından yetişenlerin devlet idaresindeki gücünü dengelemek amacıyla Hocası Seyyid Feyzullah Efendi'yi kendine danışman yapmış ve ona devleti idare etme konusunda her türlü yetkiyi vermiştir¹². Feyzullah Efendi, şeyhülislâmlık makamına oturduktan sonra, padişahın kendisine tanıdığı olağan üstü gücü kendi lehine kullanmayı da ihmal etmemiştir. O, makamda oturduğu sırada oğullarını ve yakınlarını devletin önemli mevkiilerine getirirken, II. Mustafa'yı İstanbul'dan Edirne'ye taşınması konusunda ikna etmiş ve büyük servetin de sahibi olmuştur. Bütün bunlar 1703 Edirne Vakası'nın ortaya çıkışında çok önemli rol oynamıştır¹³. Bu olay neticesinde 3 Eylül 1703 Pazar günü bütün ulema, ocaklı askerler, zorbalar tarafından hapsedildiği Edirne zindanından alınarak bindirildiği bir değirmenci atıyla¹⁴ buhurdanlıklarına günlük yakmış dört papaz¹⁵ eşliğinde Bit Pazarı'na getirilerek kafası uçurulmak suretiyle idam edilmiş, cesedi de üç yüz Ermeni'ye sürütülerek¹⁶, Edirne'de bulunan Tunca Nehri'ne atılmıştır¹⁷.

Feyzullah Efendi, babası tarafından Şeyh Sultan Ahmet b. Şeyh Cüneyt ve Mevlana Celâlüddin Rumî'nin Piri Şeyh Şemsüddin Tebrizî'den (vefatı H.645) Hz. Ebubekir'e, anne tarafından ise Hazreti Peygamber'e kadar uzanmaktaydı¹⁸. Şeyh Cüneyt ve Şeyh Sultan Ahmet Azerbaycan'da meydana gelen karışıklıklar sırasında ölmüşlerdi. Şeyh Sultan Ahmet'ten sonra oğulları Veliyüddin Mehmet ve Habib Mehmet babalarının makamını işgal etmişlerdi. Daha sonra Habib Mehmet'in büyük oğlu ve Feyzullah Efendi'nin amcası Şeyh Mustafa geçmiştir. Başında buldukları Sufi-Halvetilik¹⁹

10 Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703", *Journal of The Amerikan Society*, Vol 94, Amerika 1974, s. 443-44.

11 Abou-El-Haj, *The Nature of Ottoman State*, s. 175.

12 Rifat Ali Abou El-Haj, *1703 The Rebellion And Structure of The Ottoman Politics*, İstanbul 1984 s. 55.

13 Feyzullah Efendi'nin hayatını konu alan Sabra Follet Meservey'in doktora tezi tanımı için bkz. Mesut Aydınar "Feyzullah Efendi : An Ottoman Şeyhülislâm ", *Belleten*, 237, Ankara 1999, s. 619.

14 Evan Brown Ames, *The İsolationist Stance Of The Ottoman Empire*, Michigan 1974, s. 110.

15 Kantemir onun cenazesinin kaldırılması için bir Rum papazın çağrıldığını söyler. Bkz. Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, II, İstanbul 1999, s. 1016-17.

16 Feyzullah Efendi'nin cesedinin Ermeniler'e sürütülmesi meselesi o dönemin çağdaş yabancı kaynaklarında da geçmektedir. Bkz. T. Johnson & J.Von Duren, *Voyages Du Sr. A. De la Motreya, En Europe, En Esie, Et En Afriques*, En Deux Volumes, 1727, s. 333.

17 Osman Nuri Peremeci, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940, s. 135.

18 Mesut Aydınar, *Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislâm* (A Thesis Prented to the Depmarment of Oriental Studies Princeton University, in Partial Fulfilment of the Requirement fo the Degree Doctor of Philosphy), By Sabra Follet Meservey 1965), *Belleten (Kitap Tanıtımı)*, 237, Ankara 1999, s. 620.

19 Halvetilik 1398 tarihinde Hera'ta vefat eden Sirâcettin Ömer Lâhici tarafından, esas kurucusu İbrâhim Zâhid Gilâni (ö. 1305)'den sonra geliştirilmiş. Halvetiye tarikatında yerleri olan Ahi Muhammet, Ömer-el-Halveti ve Yahya-yı Şirvani (ö. 1463-64) Azerbaycan'da faaliyette bulduklarından, Halvetilik tarikatı Azerbaycan'da kurulmuş, gelişmiştir. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, I, İstanbul 1999, s. 133 ; Süleyman Uludağ, " Halvetiye", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 394.

Tarikatı'nın şeyhi olan Şeyh Mustafa ve efradı, Osmanlı idaresindeki Azerbaycan ve Karabağ'da Rafizilerin hücumuna uğramış ve akraba ve müritleriyle Karabağ'dan çıkıp Erzurum'a yerleşmiştir²⁰. Bu olaydan sonra Feyzullah Efendi'nin babası Şeyh Mehmet İstanbul'a gelip, Sultan IV. Murat'ın huzuruna kabul edilmişler; kendilerine Erzincan' da büyük bir çiftlik tahsis edilmiş²¹ ve Feyzullah Efendi Şubat 1639'da burada dünyaya gelmiştir.²²

Feyzullah Efendi, ilk eğitimini Erzurum'da babası Şeyh Mehmed Efendi ile diğer yakınlarından almıştır²³. Tahsil görmek için Erzurum'a gelen Şeyh Vani Mehmet Efendi²⁴, Feyzullah Efendi'nin amcası Şeyh Mustafa Efendi'nin kızı ile evlendirmiştir²⁵. Erzurum Valisi Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, vezir-i azam olunca da 1661 Ekiminde onu Edirne'ye davet etmiştir²⁶. Vani Mehmet Efendi, Erzurum'da akrabalık kurduğu öğrencisi Feyzullah'ı 27 Mayıs 1664'de İstanbul'a davet ederek²⁷ kızı Ayşe Hatun'la evlendirmiş, o da hocası ve padişah Edirne'de bulunduğundan, oraya yerleşmiştir.²⁸ Aralık 1669'da Şehzade (II.) Mustafa'nın hocalığına tayin edilmiş, ²⁹ medreselerde mülazemet emri üzerine, ³⁰ 1674'de İstanbul Darülhadişi ve 1675'de Sultan Ahmed Medresesi Müderrisi oldu.³¹ Ancak 1683 Viyana Kuşatması başarısızlığında Vani Mehmet Efendi'nin savaş sırasındaki görüşleri de etkili olduğundan kayınpederi Bursa'ya sürgün edilirken, Feyzullah Efendi de şehzade hocalığından alınıp Üsküdar'a gönderilmiştir.³² Ulema defterinden de kaydı silinirken talebesi Şehzade Mustafa'nın Validesi Sultan Gülnüş Emmettullah şefâatiyle Ekim 1687'de nakibü'l-eşrafa getirilmiştir.³³

Bu dönemde ikinci vezir olmasına rağmen bu zorbalara son verip ülkeyi bir düzene kavuşturmak isteyen Fazıl Mustafa Paşa'nın, bu konuda Vezir-i azam Sivayuş Paşa'yı teşvik etmesinden dolayı, zorbalar Şeyhülislâmın fetvasıyla onun hayatına kastetmek

-
- 20 Fahri Ç. Derin, "Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin Nesebi Hakkında Bir Risale ", *Tarih Dergisi*, İstanbul 1959, s. 98-100.
- 21 Messervey, Sabra Follet, *Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislâm*, (Doktora Tezi), Michigan Üniversitesi 1969, s. 31.
- 22 Müstakimzade Süleyman Sadettin Efendi, *Devhatü'l Meşayih*, 1202/ 1787, s. 74.
- 23 Meservey, a. g. e., s. 33.
- 24 Semiramis Çavuşoğlu, *The Kadızadeli Movement*, (Doktora Tezi), Princeton 1990, s.154.
- 25 Ahmet Türek-Çetin Derin, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi", *Tarih Dergisi*, XXIII, İstanbul 1969, s. 212.
- 26 Çavuşoğlu, a. g. e., s. 154 ; Meservey, a. g. e., s. 34.
- 27 Suraya Faroğlu, "An Ulema Grandee And Household", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul 1989, s. 200.
- 28 Derin, a. g. m., s. 215. ; Meservey, a. g. e., s. 2.
- 29 Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, II, Yay. Haz. Nuri Akbayar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 533.
- 30 *İlmiye Salnamesi*, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334 s. 397.
- 31 Süreyya, a. g. e., II, s. 533.
- 32 Meservey, a. g. e., s. 46.
- 33 Mehmet Seyhan Tarşi, "Feyzullah Efendi", *D İA.*, XII, İstanbul 1998, s. 527.

istediler. Ancak amaçlarına ulaşamayan zorbalar Şeyhülislâmın azlini istediler. O sırada Şeyhülislâm Debağzade Mehmet Efendi'yle arası açık olan vezir-i azam, Şeyhülislâmın azline karar verip Feyzullah Efendi'yi Şeyhülislâmlığa getirmiş, Kasım 1687'de tahta geçen II. Süleyman,³⁴ onun Şeyhülislâmlığa yükselmesini kabul etmiştir (11 Şubat 1688). Vezir-i azam Siyavuş Paşa, cepheden dönen ocaklı askerlerin isyanı dolayısıyla işlerini yapamıyordu.³⁵ Zorbaların isyanına karşı çıkartılan Sancağ-ı şerif'in yanında yer almayan Feyzullah Efendi görevinden azlolunmuş ve daha önce tahtından indirilmiş IV. Mehmet'e taraftarlık eder gerekçesiyle memleketi Erzurum'a sürgün edilmiştir (1688 Nisan).³⁶

Feyzullah Efendi, Erzurum'da yaklaşık yedi yıl kaldıktan sonra, Ocak 1695'de II. Mustafa tahta çıkınca İstanbul'a davet edilmiştir.³⁷ Onun Şeyhülislâm olacağı yolundaki rivayetler üzerine Vezir-i azam Sürmeli Ali Paşa, Feyzullah Efendi'nin, Şeyhülislâmlık makamından uzak tutmaya çalışmış,³⁸ ancak daha önce de sefere gitmeye karar veren II. Mustafa'ya taraftar olmadığından,³⁹ görevinden alınarak 1695 Nisanı'nda Çeşme Kasabası'na sürüldükten sonra idam edilmiştir.⁴⁰ Feyzullah Efendi de 25 Mayıs 1695'de ikinci defa Şeyhülislâmlık verilerek arpalığı da Tokat Kazasına kaydırılmıştır.⁴¹

1. Feyzullah Efendi'nin Vezir-i azamlar ile Hakimiyet Mücadelesi

Feyzullah Efendi ikinci defa Şeyhülislâm olduktan sonra, dokuz yıl bu görevde kalmış, II. Mustafa'nın kendisine verdiği sınırsız güce dayanarak devlet işlerine müdahalede etkili hale gelmiş ve vezir-i azamlarla sürekli çekişme içerisinde olmuştur. Feyzullah Efendi, ikinci Şeyhülislâmlığı döneminde vezir-i azam olan Amcazade Hüseyin Paşa, Daltaban Mustafa Paşa ve Rami Mehmed Paşa ile devleti yönetme konusunda çekişme içerisinde olmuştur. Şeyhülislâmın birbirinden değerli bu devlet adamlarıyla çekişme içerisine girmesi 1703 Edirne Vakası'nın meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır. Zira bu devlet adamlarından Amcazade Hüseyin Paşa Köprülü Mehmet Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğlu olup,⁴² 1683 II. Viyana bozgununda, Vezir-i azam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın maiyetinde bulunmuş, sırasıyla 1684'de Şehrizar Beylerbeyliği, Kastamonu Sancak Beyliği ve Çardak Muhafızlığı, 1689

34 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi (XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar)*, IV, 6.Baskı, Ankara 1984, s. 432.

35 *Bakkalzade Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Zübde-i Vekaiyat 1106-1116 /1656 -1704*, Yayına hazırlayan Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 275-76.

36 Feyzullah Efendi bu ilk Şeyhülislâmlığında on yedi gün görevde kalmıştır. Bkz. Madeline C. Zilfi, *The Ottoman Ulema in the Post Classical Age (1600-1800)*, Usa 1988, s. 215.; Uzunçarşılı, *a. g. e.*, IV, s. 483

37 C. Zilfi, *a. g. e.*, s. 215.

38 Beyhan Kırmızı, *Maktûl Şeyhülislâmlar*, (İ.Ü. Ede Fak. Yük. Lisans Tezi), İstanbul 1958, s. 42.

39 Ebou-el-Haj, *a. g. e.*, s. 49.

40 Uzunçarşılı, *a. g. e.*, IV, s. 442.

41 Tarşi, *a. g. m.*, s. 527.

42 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın düzenlediği II.Viyana Kuşatması için bkz. Uzunçarşılı, *a. g. e.*, III/1, s. 440-459.

Nisanı'nda Boğaz-Hisarı Muhafızlığı, 1691'de İstanbul Kaymakamlığı,⁴³ 1694 Aralık'ta kaptan-ı derya,⁴⁴ Sakız Adası Muhafızlığı yapmıştır. 15 Ağustos 1697 ise Belgrad Muhafızı iken harp meclisinde Pançova ve Tameşvar taraflarına geçmek isteyen Vezir-i azam Elmas Mehmet Paşa ile Tameşvar Muhafızı Vezir Cafer Paşa'nın aksine, Varadin taraflarına gitmekte ısrar ettiyse de onun fikrine uyulmaması 1697 Zenta mağlubiyetine neden olmuş,⁴⁵ Tameşver'da orduya davet olunarak vezir-i azam olmuştur (1697 Eylül).⁴⁶

Amcazade Hüseyin Paşa, vezir-i azam olduktan sonra 1699 Karlofça Anlaşması'nın yapılmasını sağlamış;⁴⁷ Anadolu, Rumeli, Suriye, Elcezire ve Kuzey Afrika'daki asayişsizliği ortadan kaldırmıştır. Avrupadaki sınır eyaletlerindeki Hristiyan halkın rahatını temin ederek onların güvenini kazanmaya çalışmış, halkın üzerindeki fazla vergileri kaldırıp, zirâi faaliyetler ve ülkenin imarı için fermanlar yayınlamıştır. Bundan sonra kapıkulu ocaklarındaki askerinin sayısını azaltarak devlet hazinesine rahatlık getirmiş ve donanmanın ıslahını sağlamıştır.⁴⁸

Amcazade Hüseyin Paşa vezir-i azam olduğunda daha önceki Köprülüler dönemindeki gibi siyasi iktidarı ele almak için yüksek makamlara kendi yakınlarını ve adamlarını getirmek istemiştir. Ne var ki, II. Mustafa Köprülülerin güçlü oldukları dönemde babası IV. Mehmet'i tahttan indirdikleri gibi, kendisinin de tahta geçmesine izin vermemişlerdi.⁴⁹ Bu nedenle Hocası Feyzullah Efendi'yi yönetimde söz sahibi yaparak, ona serbest davranma imtiyazını tanımamıştır. Hatta Köprülülerin eski güçlerine ulaşmasını engellemek için Feyzullah Efendi'nin ve kendi kızlarını, Köprülülerin çocuklarıyla nişanlamış ve evlendirmiştir.⁵⁰

Feyzullah Efendi, padişahın kendisine tanıdığı idari imtiyaza dayanarak hükümetin bütün işlerine müdahale etmiştir. Amcazade Hüseyin Paşa'nın iktidarını engellemede Şeyhülislâma, Kızlarağası Nezir Ağa yardımcı olmuştur. Kaptanı Derya Mezamorto Hüseyin Paşa vefatından sonra vezir-i azamın kahyası, onun rızası olmaksızın kaptanlığı kendisine tevcih ettirmeye çalışmış ve bu teşebbüsünde Şeyhülislâmdan destek almıştır. Bu davranışa öfkelenen Amcazade Hüseyin Paşa, kahyasını azlederek yerine himaye

43 *Anonim Osmanlı Tarihi*, Yayına Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 133.

44 Uzunçarşılı, *a. g. e.*, IV, s. 445.

45 Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan bir kaynak ise Vezir-i azam Elmas Mehmet Paşa ile ordu ve diğer devlet erkânı arasında ihtilaf söz konusu olduğunu, Vezir-i azamın, her konuda tecrübesi bulunan Amcazade Hüseyin Paşanın fikrini dikkate almadığı yazılıdır. BOA, A. VKN (Bab-ı Asafî Vakanüvis Defteri), 1700, Sene 1109 (1697), s. 3-4.

46 *Osmanlı Sadrazamlarına ait Cetveller (Alaaddin Paşadan Baltacı Mehmet Paşaya)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, 3622, s. 47; *Anonim Osmanlı*, s.130.

47 Brown Ames, *a. g. e.*, s. 92.

48 Uzunçarşılı, *a. g. e.*, IV/1, s. 3-10.

49 Aboul-El-Haj, *a.g.e.*, s. 54-55.

50 Buna göre, Feyzullah Efendi, kızlarından birini Köprülüzâde Abdullah'a verirken, II. Mustafa, kızlarından ikisini Köprülü Numan ve Kara Mustafa Paşa'nın oğluna verdi. Böylece Köprülülerin gücünü bölmeyi düşündü. Bkz. Abou-el-Haj, *a.g.e.*, s. 55.

ettiği Şehrizorlu Hasan Ağa'yı getirmiştir. Fakat vezir-i azamın bu tayinini, II. Mustafa onaylamadığı gibi, adamlarından Çavuşbaşı Murtaza Ağa'yı da görevinden uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine Amcazade Hüseyin Paşa, Yeğeni Kiblelizade Ali Bey'i, II. Mustafa'ya karşı Harem'de bulunan Şehzade Ahmet (III.) ile gizli ilişki kurdurarak, onun yerine tahta geçirmeye çalışmıştır.⁵¹ Bu olay duyulunca Yeğeni Kiblelizade Ali Bey idam edilirken, Kahyası Şehrizorlu Hasan Şehrizor'a sürgün edilmiştir. Yeğenin idamından sonra Amcazade Hüseyin Paşa hastalanmış, bir süre sonra da sadareten çekilerek Silivri'deki çiftliğinde oturmaya başladıktan⁵² on sekiz gün sonra Biğados⁵³ Çiftliği'nde vefat etmiş ve Saraçhane başındaki medresenin yanındaki türbeye defnedilmiştir.⁵⁴

Şeyhülislâmın iktidar mücadelesi yeni Vezir-i azam Daltaban Mustafa Paşa⁵⁵ ile devam etmiştir. Halkın nazarında önemli bir yere sahip olan Daltaban Mustafa Paşa Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın kapısından yetişerek⁵⁶ Kara İbrahim Paşa'nın iç mehterliğinde bulunmuş, 1684'de kapıcılar kethüdası,⁵⁷ cebecibaşılığı ve 1691'de de yeniçeri ağalığı görevlerinden sonra Anadolu Valiliği yapmıştı. 1696'de Diyarbekir Valisi olup Avusturya seferi sırasında katledilecekken, Vezir-i azam Elmas Mehmet Paşa'nın ricası ve Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin isteği üzerine Bosna hududundaki Puçitel Palangası'na sürgün edilmiştir.⁵⁸ 1697'de savaççılığı ve cesareti sayesinde vefat eden Bosna Valisi Mehmet Paşa'nın Bosna Valiliği'ne getirilmiş ve Bosna Halkı ile beraber Prens Öjen'in taburlarına karşı savaşarak halkın maneviyatını düzeltmiştir. 1698 Kasım'da merkezi Rakka Valiliği'ne getirildikten sonra 1701'de bedevi Arap kabilelerinin eline geçmiş bulunan Basra ile beraber Korna'yı da kurtararak huzuru tesis etmiştir.⁵⁹ Amcazade Hüseyin'in vezir-i azamlıktan ayrılmasından sonra, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin etkisiyle 9 Temmuz 1702'de de vezir-i azamlığa getirilmiştir.⁶⁰

51 Ebou-el-Haj, a.g.e., s. 57.

52 Anonim Osmanlı, s. 163.

53 Biğados, Şarkı Rumeli Vilayeti'nin doğusunda, Birğos Körfezi'nin blunduğu yerde 5000 nüfuslu bir kasabaydı. Bkz. Ali Cevad, *Tarih ve Coğrafya Lügati*, Dersaadet (İstanbul) 1313, s. 122.

54 Uzunçarşılı, a.g.e., IV, s. 447.

55 Arabacı Ali Paşa'nın Sadrazamlığında yeniçeri ağası olan Daltaban Mustafa Paşa, kendisinden önceki yeniçeri ağaları alay halinde ve atla dolaşırken, Daltaban Mustafa Paşa kıyafet değiştirerek kentin en kalabalık yerlerinde gece-gündüz yaya olarak gezdiği için kendisine Daltaban denilmiştir. Bkz. Kantemir, a.g.e., II, s. 988-89.

56 Kara İbrahim Paşa, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın kapısından yetişmiş, Daltaban Mustafa Paşa ise Kara İbrahim Paşa'nın kapısından yetişmiştir. Abou-el-Haj, a.g.e., s. 96.

57 *Kapıcılar Kethüdası*, sarayın Bab-ı Hümayun ve orta kapısını bekleyen bütün kapıcıların amiriydi. Divan-ı Hümayun'da padişah ile sadrazam arasında ağızdan haberleşmeyi sağlardı. Bkz. İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 392.

58 Abdülkadir Özcan, "Daltaban Mustafa Paşa'nın Basra Seraskerliği", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, II, İstanbul 1989, s. 474.

59 Uzunçarşılı, a. g. e., V/6, s. 3-4.

60 *Osmanlı Sadrazamlarına Dair Cetveller (Alaaddin Paşadan Baltacı Mehmet Paşaya)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, no:3622, s. 47; Ratip Kazancıgil, *Edirne Şehir Tarihi Kronolojisi 1300-1994*, İstanbul 1995, s. 74.

Daltaban Mustafa Paşa'nın vezir-i azamlığında yaptığı bazı tayinler, padişah tarafından kabul edilmediği için nüfuzu kırılmıştır. O, makamını kaybetmemek için, Şeyhülislâmın her dediğini yapmak zorunda kalmıştır. Şeyhülislâm, protokolde vezir-i azamın solunda giderlerken, Daltaban Mustafa Paşa, Şeyhülislâmın solunda gitmeyi adet edinmiştir.⁶¹ Şeyhülislâm Feyzullah Efendi, Paşa Kapısı'na geldiği zaman vezir-i azamın, onu kapının dışında karşılaması ve uğurlama sırasında aynı hareketi yapması, adet olmuştur.⁶² Şeyhülislâmın kabul edilmez tahakkümünden usanan Daltaban Mustafa Paşa, II. Mustafa'yı tedirgin edecek zor bir mesele atarak Şeyhülislâmın nüfuzunu kırmayı düşünmüştür.⁶³ Bu amaçla 1699-1700 anlaşmalarını bozmak için Kırım Hanını Rusya'ya karşı kışkırtan mektuplar gönderip ocaklı askerleri de tahrike girişmiştir. Rus Çarlığı ile yapılan 1700 Anlaşması'nda,⁶⁴ Azak Kalesi'nin bulunduğu halde bırakılması, onarılmaması, kale civarında, Azak Denizi kıyılarında ya da Kırım hudutları üzerinde kale ve palanga⁶⁵ yaptırılmaması kabul edilmişti. Buna karşılık Ruslar'ın her yıl Kırım Hanlığına ödemekte olduğu 90.000 kuruşluk vergi kaldırılmış, Kırım Tatarları'nın, Rus topraklarına yağma, akın ve çapul yapmaları yasaklanmıştı.⁶⁶ Bu nedenle, şeyhülislâmı ortadan kaldırmadıkça, bu düşüncesini uygulamayacağını anlamıştır.⁶⁷

Daltaban Mustafa Paşa, bu maksatla Kırım Hanına, Rusya'ya sefer açacağını; orduyu Bender'de⁶⁸ topladıktan sonra Lehistan üzerine yürüyüp Kamanice'yi geri alacağını bildirmiştir. Fakat onun gizli çalışmalarını sezinleyen Şeyhülislâmın yakın adamı Reisül-küttab Rami Mehmet Efendi durumu Şeyhülislâma bildirmiştir.⁶⁹ Ancak görevden alınan Devlet Giray, Edirne'de bulunan padişahın Rusya konusunda dikkatini çekmek için, Rusya ile barış yapıldıktan sonra Kırım'a sürülen Nogay Mirzaları ile 5.000 Kırım askerini Kalgay Saadet Giray komutasında Bucak'a yollamıştır. Bucak'a gelen bu kalabalık asker grubu hükümetle olan bağlarını koparmak amacıyla İsmail⁷⁰ ile Kili kalelerine bağlı köyleri basarak halkı esir alıp, tahıl ürünleri ile bir çok hayvanını da yağmaladılar.⁷¹

61 Mahmut Celaleddin, *Ravzatü'l-Kamilin (Şerh-i Şefiknâme)*, İstanbul 1290, s. 17.

62 Ahmet Rasim, *Osmanlı 700. Yıl*, I, İstanbul 1999, s. 829.

63 Hrand D. Andreasyan, "Balathlı Georja göre Edirne Vakası", *Tarih Dergisi*, XI, İstanbul 1969, s. 59.

64 Bu anlaşma ve anlaşma öncesinde yürütülen diplomasi için Bkz. V. E. Şutoy "Osmanlı Devleti'nin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", Çev.Ö.Cenap Eren, *Belleten*, 207-208, Ankara 1989, s. 906-7.

65 *Palanga* (Palanka), Macarca ağaç ve toprakla yapılmış ve hendekle çevrili küçük kale. Bkz. *Ansk. Sözlük*, III, İstanbul 1967, s. 1503.

66 Kinross, Lord, *The Ottoman Centuries The Rise and Fall of The Turkish Empire*, Newyork 1977, s.367-68.

67 Kantemir, *a. g. e.*, II, s. 836.

68 *Bender*, Moldovya'nın Dniester Nehri yakınında bir kasaba. Bkz. Sami Öngör, *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul 1962, s. 92.

69 V. E. Şutoy, bu durumun, olayı yakından izleyen Rus Hükümeti'nin İstanbul Sefiri P. A. Tolstoy'un, Osmanlı Hükümetine baş vurusu sonucunda ortaya çıktığını söyler. Bkz. V. E. Şutoy, *a.g.m.*, s. 914.

70 *İsmail*, Baserapya (Romanya) Tuna Deltası'nın kuzeyinde, bugünkü Ukranya'nın İsmail Bölgesi, Bkz. Öngör, *a. g. e.*, s. 379.

71 Kırım Tatarları'nın bölge halklarına vermiş olduğu zarar 549.802 kuruşa tekabül etmiştir. Bkz. BOA, *MAD*, 10148, s. 43.

Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ve Rami Mehmet Paşa bu olayın sorumlusu olarak Vezir-i azam Daltaban Mustafa'yı, padişaha şikayet etmişler, Kırım Hanı Devlet Giray Han da kendisini vezir-i zamin kışkırttığını söylemesi üzerine, Daltaban Mustafa Paşa idam edilmiştir; ancak o zamana kadar II. Mustafa'ya gönülden bağlı olan kamuoyu, Bosna ve Arabistan kahramanlıkları bulunan Daltaban Paşa'nın öldürülmesini şiddetle kınamıştır. Halk şairleri de onun öldürülmesine kızarak, İstanbul kahvehanelerinde padişaha karşı ağır sözler içeren şiirler söylemeye başladılar. Camilerde ise vaizler, Vezir Rami Mehmet Efendi ile şeyhülislâmın hain olduklarını; vezir-i azamın, onların isteği üzerine öldürüldüğünü söylediler.⁷²

Şeyhülislâmın iktidar mücadelesi, yeni Vezir-i azam Rami Mehmed Paşa ile devam etmiştir. Tanınmış Osmanlı Devlet adamları ve şairleri arasında yer alan Rami Mehmet Paşa, ⁷³ Eyüp'te Hasan Ağa adında bir ihtisap terazicisinin oğlu olarak 1654-1655'de dünyaya gelmiştir.⁷⁴ Zamanına göre mutat bir tahsilden sonra Reis Kalemine (Reisül-küttap Dairesine) devam edip kısa zamanda dikkati çekmiş; şiir yeteneği sebebiyle Nabi ve Sami gibi devrin büyük şairlerinin meclislerine girerek yükselmiştir⁷⁵. Şair Nabi Efendi, IV. Mehmet'in musahibi ve damadı olan Bolulu Mustafa Paşa'nın Divan Efendisi olduğu sırada, Rami Mehmet'i masraf katipliğine tayin ettirmiş; Bolulu Mustafa Paşa'nın kethüdası olunca da, onu divan efendisi yaptırmıştır. Musahip Bolulu Mustafa'nın 1686 Eylül'de vefatı üzerine, Rami Mehmet, Divan-ı Hümayun Kalemine girerek 1688'de Reis Kalemine evrak muhafızı olmuştur.⁷⁶ 1695'de beylikçi,⁷⁷ 1694'de de Acem Bekir Efendi'nin yerine reisül-küttap olmuş; fakat Vezir-i azam Elmas Mehmet Paşa⁷⁸ ile geçinemediğinden görevinden azil olunmuştur. 1697 Zenta mağlubiyeti sebebiyle Elmas Mehmet Paşa'nın katledilmesi üzerine, Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin ricası ve Vezir-i azam Amcazade Hüseyin'in⁷⁹ oluruyla ikinci defa 25 Eylül 1697'da reisül-küttap olmuştur. 1698'de askeri ve diplomatik toplantılardaki kanun ve bilgisi nedeniyle murahhas olarak Karlofça görüşmelerine katılmış⁸⁰, Osmanlı Devleti'ne aykırı istekleri asgari dereceye indirmiştir. Daltaban Mustafa Paşa veziriazamlığında Rami Mehmet Efendi'yi nüfuz ve şöhretinden dolayı azletmeyi düşünmüş; fakat hem padişah hem de Şeyhülislâm onu korunduğu gibi, vezir-i azam olacağına işaretleri olarak da, reisül-

72 Alfonse de Lamartine, *Osmanlı Tarihi*, yay. haz. Niyazi Ahmet Banoğlu ; trc. Serhat Bayram, İstanbul 1995, s.787; Meservey, a. g. e., s.151; Andreasyan, a.g.m, s. 49.

73 Uzunçarşılı, a. g. e., IV/2, s.263.

74 Rifaat Ali Abou-El Haj, *The Reisülküttab And Ottoman Diplomacy At Karlowitz*, Princeton 1963, s. 23.

75 Uzunçarşılı, a. g. e., II, s. 263.

76 Abou-El Haj, *Reisülküttap*, s. 25.

77 *Beylikçi*; Osmanlı Devleti'nde beratların ve fermanların yazıldığı Divan Kalemının başı, aynı zamanda Reisül-küttabın yardımcısıydı. Bkz. Kepeci, a. g. e., s. 57.

78 Asyalı (Anadolu) veya Boşnak olduğu söylenen Elmas Mehmet Paşa, henüz genç olduğu halde eşsiz bir güzelliğe sahip olduğundan Sultan IV. Mehmet kendisini sarayına aldırır ve Elmas adını verir. Bkz. Kan-temir, a.g.e. II, s. 977.

79 Uzunçarşılı, a. g. e., IV/2, s. 263-264.

80 Abou-El Haj, *Reisülküttap*, s. 53.

küttablıktan kubbe vezirliğine getirilmiştir⁸¹. Bu olay Daltaban Mustafa Paşa Şeyhülislâmdan intikam almak isterken idam edilmiş, yerine de Rami Mehmed Paşa vezir-i azam olmuştur (1703). O, yedi ay kadar sadaret makamında kalmıştır,⁸² fakat Şeyhülislâmın müdahalesiyle iş yapamaz hale gelmiştir. Rami Mehmet Paşa, iyi bir eğitim almış değerli bir devlet adamı olduğu halde, Şeyhülislâm ve çocukları ona, “*sadrazam çırağımızdır*” diyerek, onu selefi Daltaban Mustafa’ya benzetmeye çalışmışlardır⁸³. Onların bu sözle Rami Mehmet Paşa’nın haysiyetini kırmaları, her işe burunlarını sokmaları ve bütün gelir getiren işlerde ortaklık kurmaları, onu şaşkına çevirmiştir.⁸⁴

Daltaban Mustafa’nın akıbetine uğramaktan korkan Rami Mehmet Paşa, Şeyhülislâmın Hatta her dileğini yerine getirirken İkinci Vezir Damad Moralı Hasan Paşa⁸⁵ ile Şeyhülislâma karşı işbirliği yapmaktan da geri durmamıştır. Nitekim Hasan Paşa’nın vezir-i azamlık sırası dört kez geldiği halde, Şeyhülislâm bunu engellemiştir. Şehzade (I.) Mahmut’un ilk derse başlama vakti geldiğinde, Şeyhülislâm ilk sırada, vezir-i azam ikinci sırada ve İkinci Vezir Damat Moralı Hasan üçüncü sırada bulunmasına rağmen, Şeyhülislâmın büyük oğlu Nakibü’l-üşraf Fethullah Efendi, omuz darbesiyle onu iterek küçük düşürmüştür.⁸⁶ Şeyhülislâma ve yakın çevresine karşı bir araya gelen Rami Mehmed ve Damad Moralı Hasan Paşa, 1703’de Gürcistan Seferi’ne gönderilen 200 kadar cebecinin on kıstlık mevacipleri ödenmediğinden isyan etmişlerdi. Cebecilerin ödenmeyen ücretlerinin ödenmesi ve olayda suçlu bulunan subayların cezalandırılmaması, isyanı daha da büyütüştür. Rami Mehmet ve Damad Moralı Hasan Paşa, bu isyanı hızlandırmak ve yönlendirmek için, eski Surre Emni Boşnak İbrahim Ağa’yı⁸⁷ cebecibaşlığı rütbesi ile İstanbul’a göndermişlerdir⁸⁸. Böylece İstanbul’da başlayan bu isyan hareketi Edirne’ye kadar devam etmiştir.

2. Şeyhülislâmın Devlet Makamlarını Yakınlarına Tevcih Etmesi

Feyzullah Efendi ikinci defa Şeyhülislâm olduktan sonra padişahın kendisine tanıdığı imkanlardan fazlasıyla istifade etmiştir. O, çok büyük miktarda servet

81 Uzunçarşılı, *a. g. e.*, IV/2, s. 264.

82 Rami Mehmet Paşa’nın vezir-i azamlığına kadar, vezir-i azamlar genellikle ümeradan ve ehl-i seyfdan seçilirken, onun 1703’de vezir-i azam olmasından sonra vezir-i azamların çoğu kalemiyeden seçilmeye başlanmıştır. Bkz. Halil İncalcık, “Reisü’l-küttab”, *İ.A.*, IX, İstanbul 1964, s. 671.

83 Celaleddin, *a. g. e.*, s. 17.

84 Meservey, *a. g. e.*, s. 151.

85 Morâda doğmuş bulunan *Hasan Paşa*, gençliğinde Sultan IV.Mehmet’in zamanında saraya alınır. Daha sonra Silahtar olan Hasan Paşa, Sultan II. Mustafa ile III. Ahmet’in dul kız kardeşleri olan Hatice Sultan ile 1102(1690)’de evlenerek onlara damat olur. Bu yüzden kendisine Damat Hasan Paşa denilmiştir. Bkz. Kantemir, *a.g.e.*, II, s. 1018-19. Ayrıca bkz. F. T.H Dujkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions In Edirne*, Belgium 1977, s. 97.

86 Meservey, *a. g. e.*, s. 151.

87 Boşnak İbrahim Ağa, Rami Mehmet Paşa’nın vezirliğindeki kapısından yetişmişti. Bkz. Ebou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 98.

88 Brown Ames, *a. g. e.*, s. 107.

yığmasının yanısıra devletin en önemli makamlarını, henüz çocuk yaştaki erkek evlatlarına, damatlarına ve kardeşlerine tevcih ettirmiştir. Bu durum 1703 Edirne Vakası'nın nedenlerinden biri olmuştur.⁸⁹ II. Mustafa'nın saltanatı süresince geçen dokuz buçuk yıllık zamanda, Şeyhülislâm olan Feyzullah Efendi, daha hariç derecesine⁹⁰ yükselmemiş çocuklarını ve yakınlarını, elli-altmış yılda ancak alınabilecek ilmi derecelere çıkartması ve daha başka önemli makamlara getirtmesi, Edirne Vakası için önemli bir neden olmuştur.⁹¹

Feyzullah Efendi, oğullarından Seyyid Fethullah'ı Ağustos 1696'da Mekke Payesi ilavesiyle Yenişehir Kadılığı'na getirterek İstanbul payesini, Ağustos 1696'da Anadolu payesini verdimiş ve Şubat 1698'de Anadolu Kazaskerliğine, aynı yıl içinde de Rumeli Kazaskerliğine⁹² ve sonra nakibü'l-eşraflığa⁹³ getirmiştir. Bununla da kalmayarak, kendisinden sonra Şeyhülislâmlık makamını da irsen bu evladına temine çalışarak 23 Şubat 1701 tarihinde bir ferman yayınlamıştır.⁹⁴ Zira, Anadolu Kazaskerliği payesi, o tarihte İstanbul Kadılığında bulunmuş olanlara verilirken,⁹⁵ Rumeli Kazaskeri olmak için de Anadolu Kazaskeri olmak şart idi.⁹⁶

İkinci oğlu, Seyyid Mustafa'yı, Eylül 1698'de Edirne Payesi ile Selanik Kadılığı'na, Ocak 1702'de Mekke Kadılığı'na⁹⁷ ve daha sonra Anadolu Kazaskerliği'ne getirip, arpalık olarak da ona Yanya Kazası'nı verdimiş⁹⁸ ve son olarak da onun Rumeli Kazaskerliği payesini almasını sağlamıştır.⁹⁹

Bursadan mazul olup Anadolu Kazaskerliği payesi olan için oğlu Seyyid Ahmed'e Haziran 1699'da Rumeli Kazaskerliği payesini verdimiştir¹⁰⁰. Dördüncü oğlu Seyyid İbrahim'i Şaban Ocak 1701'de Yenişehir Kadılığına, Ocak 1702'de ise İstanbul Payesi ile Şehzade Sultan Mahmut'un hocalığına getirterek¹⁰¹ usul gereği ona belli miktarda

89 A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, İstanbul 1998, s. 115.

90 Osmanlı Devleti'nde medreseler, çalışan müderrislerin yevmiyelerine göre derecelenmişti. *Hariç medreseleri*, çalışan müderrislerin gündelik 50 akçe yevmiye aldıkları medreselerdi. Hariç Medreseler, Osmanlılardan evvel Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beyliklerinin hükümdar ve hükümdar ailelerinin yaptıkları medreselerdi. Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 11.

91 Brown Ames, *a. g. e.*, s. 106.

92 Feyzullah Efendi, oğlu Fethullah'ı Rumeli Kazaskerliğine getirirken, eski Rumeli Kazaskerlerinden; Ebezade Abdullah Efendi'yi Kıbrıs'a, Yahya Efendi'yi Halebe, Mirza Efendi'yi Sinop'a sürgün ettirdi. Bkz. *Anonim Osmanlı*, s. 224.

93 *Nakibü'l-eşraf*; Hz. Peygamberin soyundan gelen seyit (Hz. Hüseyin'in) ve şerifler (Hz. Hasan'ın) soyundan gelenlerin işleriyle uğraşan, onların özlük haklarını ve şecerelerini tutan ilmiye görevlisi. Bkz. M. Ali Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 199, s. 104.

94 Sarı Mehmet Paşa, *a. g. e.*, s. 721-722.

95 Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 11.

96 Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı*, s. 152-166.

97 *İlmiye Salnamesi*, s. 518.

98 BOA, *İLE TCT*, 800, 19 Rebiyülevvel 1114 (13 Ağustos 1702).

99 BOA, *A.E. SMST II*, 24/ 2314, 1 Muharrem 1114 (28 Mayıs 1702).

100 BOA, *A.E. SMST II*, 24/2314.

101 Süreyya, *a. g. e.*, I, s. 117.

tainat verdirmiştir.¹⁰² Seyyid İbrahim Nisan 1703'de yine babasının etkisi ile Anadolu, Mayıs 1703'de ise Rumeli Kazaskerliği Payesini almıştır.¹⁰³

Şeyhülislâm, oğullarının dışında damadı Seyyid Dede Mehmed Efendi'yi Musile-i Süleymaniye¹⁰⁴ müderrisliğinden Galata Kadılığı'na, 1700'de İstanbul Kadılığı'na ve 1703 ortalarında Rumeli Kazaskerliği'ne getirtmiştir.¹⁰⁵ Bir diğer damadı Seyyid Mahmut Efendi'yi önce Edirne Payesi ile Selanik Kadılığı'na, 7 Nisan 1703'de de İstanbul Kadılığı'na getirmiştir. Bu iki damadından başka, damatlarından Köprülüzâde Abdullah Paşa'yı nişancılığa¹⁰⁶ ve daha sonra onu vezaret payesi ile beraber¹⁰⁷, İstanbul Kaymakamlığı'na getirtmiştir.¹⁰⁸

Şeyhülislâm kardeşlerinden Seyyid Ahmed Efendi'yi de 2 Teşrin 1695'de Bağdad Kadılığı'na, Temmuz 1696'da İzmir Kadılığı'na, Haziran 1699'da da Mekke Kadılığı'na getirtmiştir.¹⁰⁹

Şeyhülislâmın bu davranışları, halkın arasında soğukluğa sebep olmuş ve tepkisini çekmiştir. Şeyhülislâmın henüz çocuk yaştaki evlatlarını ve özellikle Seyyid Fethullah'ı Şeyhülislâmlık makamına getirme için bir ferman sadır ettirmesi, bardağı taşıran son damla olmuştur. Devletin tarihinde o ana kadar, Mekke Şerifliği ile Kırım Hanlığı paye olarak kimseye verilmediği gibi, Şeyhülislâmlık payesinin de *nişan-ı alişan*¹¹⁰ ile kimseye verildiği duyulmuş değildi. Hele Şeyhülislâm görevine devam ederken, ölümünde yerine oğlunu aday göstermiş olması, tayinlerdeki bütün usulleri alt üst etmiştir. Tüm ilmi makamların Şeyhülislâmın yakınları tarafından işgal edilmesi, açıkta bekleyen ulema mensuplarının beklemedikleri aşamalara gelmeleri mümkün görünmüyordu. Sosyal ve iktisadi açıdan zor durumda bulunan bu ulema mensupları, dokuz-on yıldan beri kendilerini rahatlatacak bir kadılığa getirilmelerini beklemekteydiler. Bursa, Edirne ve Mısır gibi kadılıklardan ayrılmış olanların, Mekke gibi büyük bir kadılığa getirilmesi gerekiyordu. Ancak devletin üst derecedeki ilmiye kademelerini Şeyhülislâmın yakınları, doldurduğundan aşama derecelerinde tıkanıklık olmuş; sıra bekleyen ulema mensupları, çaresizlik içinde kalmışlardır. Öyle ki, Bilâd-i Selase (Eyüb, Galata ve Üsküdar) kadılıklarından ayrılan kadılar, uzun süre açıkta beklemeden sonra tekrar aynı kadılıkları kabul etmek zorunda kalmışlardır. Haklarına kavuşamayan bu kadıların

102 BOA, İ. E. ENB, 568, 15 Muharrem 1114 (11 Haziran 1702).

103 BOA, İ. E. TCT, 801, 27 Muharrem 1115 (23 Haziran 1702).

104 *Musile-i Süleymaniye*, en tepedeki Süleymaniye Müderrisliğinden bir önce gelen müderrislik makamıydı. İlhan Tekeli, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993, s. 16.

105 Süreyya, a. g. e., III, s. 993.

106 BOA, A. E. SMST II., 12/ 1167, 10 Cemaziyyevvel 1114 (2 Ekim 1702).

107 *Tahvil Kalemi Defteri II*, I, 23 Rebiülahir 1115 (26 Temmuz 1704), s. 4.

108 Süreyya, a. g. e., II, s. 431.

109 Şeyhi Mehmed Efendi, *eş-Şekaiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri: Vekayii'l-fudala II-III /1145/1732*, neşre hazırlayan Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989, s. 163.

110 *Nişan-ı alişan*, Padişah fermanı için kullanılan tabirdir. Bkz. Kepeci, a. g. e., s. 305.

yanısıra, geçimlerini sadece müderrislik maaşları ile karşılamak zorunda kalan müderrisler de zor duruma düşmüşlerdir. Çünkü durumlarının iyi olacağı umudu ile hayal kurdukları mahreç mevleviyeti¹¹¹ adını verdikleri kadılıklar da, müderrislik dışında olanlara kaydırılmıştır. Feyzullah Efendi'ye karşı ulemâ arasında mevcut olan hoşnutsuzluk öyle bir dereceye geldi ki, Feyzullah Efendi'nin yakınları bile bu hatalı gidişten dönülmesi gerektiğini ona telkin ettiler. Fakat o bundan vaz geçmeyerek, "Bizim halimiz bahr-i muhitte fırtınaya müsadif olan sefineye benzer. Ya kenar-ı selamet ya liman-ı eman buluncaya dek rüzgarın önüne düşüp gitmekten gayri çaremiz yoktur... Devletten ihtiyari çıkmak rızamız ile belaya uğramaktır" diyerek yakınlarını dinlememiştir.¹¹² Bu durum Edirne Vakası'nın fitilini ateşleyen nedenlerden biri olmuştur.¹¹³

3. Padişahın Edirne'ye Yerleşmesi

1703 Edirne Vakası'nın çıkış sebeplerinden biri de Şeyhülislâmın sultan üzerindeki nüfuzunu devam ettirmek için padişahı hükümet üyeleriyle Edirne'ye yerleşmeye ikna etmesiyle ilgili idi. II. Mustafa, 21 Mart 1701'de İstanbul'dan Edirne'ye yerleşme kararı almıştır. İstanbul'dan Edirne'ye yerleşmenin resmî gerekçesi olarak da 1699 Karlofça ve 1700 anlaşmalarının sınırlarla ilgili maddelerinin yakından incelenmesini göstermiştir;¹¹⁴ fakat Edirne'ye gittikten sonra, padişahın haremî ve başta Şeyhülislâm olmak üzere, diğer devlet erkanı da gelip Edirne'ye yerleşmiştir (Nisan-Mayıs 1702).¹¹⁵ Hatta başta vezir-i azam olmak üzere Şeyhülislâm, nişancı, Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri ile diğer devlet görevlilerine uzun süreli olarak kalıcı olacakları gerekçesiyle kendilerine uzun süreli tayinatlar verilmiştir.¹¹⁶

Görünüşte diplomatik gerekçelerle kısa bir süreli olarak Edirne'ye yerleşen II. Mustafa, babası IV. Mehmet gibi Edirne'ye yakın olan Çatalca ve Bosna'daki avlaklarda, yüksek meblağlarda para harcayarak av partileri vermeye başlamıştır.¹¹⁷ Av işini sürekli hale getirerek hazineden yüklü miktarda para harcamaya devam etmiş, avlanma için hazineden 15.000 kuruş çıkarttırarak Matbah Emîni Ahmet Efendi'ye verdirmiştir.¹¹⁸

111 *Mahreç Kadılığı* (Mevleviyeti), Kudüs, Halep, Eyüp, Selanik, Yenişehir, Galata, İzmir, Sofya, Trabzon ve Girit kadılıklarından mazul olanların ilmiye rütbesidir. Bkz. Kepeci, a. g. e., s. 274.

112 Tayyip Gökbilgin, "Tarihimizde Edirne'nin Mevkii ve Tarihçileri", *Üniversite Haftası Edirne Konferans-ları*, İstanbul 1958, s. 52.

113 Sevinç, a.g. e., s. 57.

114 Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 4-19.

115 *Anonim Osmanlı*, s. 145.

116 Edirne'ye yerleşen devlet erkanına verilen tayinat için Enderun-u Hümayun hazinesinden tutan masraf oranında para çıkarılarak başmuhasebe defterlerine kaydedilmiştir. Bkz. BOA, K. K., 7241, 15 Cemaziyelahir 1115 (26 Ekim 1703), s. 2-8.

117 II. Mustafa Çatalca ve Bosna avlaklarında zahire, Istabla-i âmire beygirleri, mefruşat, mühimmat-ı meh-terhane, keçe ve urgan, hareket için 128.834, 5 kuruş masraf edilmiştir. Bkz. BOA, MAD, 3798, s. 4.

118 BOA, D.BŞM, 1000, 22 Cemaziyevvel 1113 (25 Ekim 1701), s. 7.

Sultanın Edirne'de bulunan Han ve Kocaköy'deki avlanmaları sırasında satın almalar için yine hazineden yine para çıkarılmıştır¹¹⁹.

Padişah Edirne'ye yerleştikten sonra savaşlar nedeniyle hazine zor durumdayken, 1698-1703 yılları arasında askerlerin ödemelerini yapmayıp, kızlarından üçünü gösterişli bir şekilde evlenme hazırlığı içerisine girmiştir¹²⁰. Evlendireceği kızlarından her biri için Edirne'de birer gösterişli konağın yapılmasını ve İstanbul'daki eski saraya benzer ve büyüklükte olmasını istemiştir. Bu ve benzeri binaların yapımı için Edirne çevresinden yapı malzemeleri satın alınarak getirilmiştir¹²¹. Hatta Valide Sultan da Edirne Sarayı'ndaki odasının süslenmesi için İstanbul Gümrüğü'nden nakışlı çiniler getirtmiş¹²², odasına havuzlu bir divanhane yaptırmıştır¹²³.

Padişahın hükümet üyeleriyle, Edirne'ye uzun süreli olarak yerleşme planları, İstanbul halkını ekonomik olarak zor duruma sokmuştur. Hükümet ve saray memurlarının harcamaları ile geçinen İstanbul'daki tüccar ve esnaf kesimi, hükümetin Edirne'ye yerleşmesiyle zor duruma düşmüşlerdir¹²⁴. Üstelik birçok Fransız tüccarı hükümetle beraber Edirne'ye gelerek piyasaya kumaşlar sürmüşler, İstanbul'dan Edirne'ye haftada dört ile altı arasında kervan kalkar hale gelmiştir¹²⁵.

Padişahın Edirne'ye yerleşmesiyle, saraydan birçok görevli de Edirne mahallelerinde oturmaya başlamış¹²⁶, 1703'de Edirne'de sivil nüfus içinde meslek sahibi olanların oranı daha fazla artmış¹²⁷, bu tarihte, yeniçeri kapıkulu gibi maaşlı asker grupları da esnaf içindeki yerini almıştır¹²⁸.

II. Mustafa Edirne'ye yerleştikten sonra, sarayın ihtiyaçlarını İstanbul yerine Edirne çevresinden gidermeye başlamasıyla bu kazancın Edirne'deki tüccar ve esnaf kesimine

119 Sultan II. Mustafa'nın Han ve Kocaköy'deki avlanmaları için 1.920 kuruş para harcanmıştır. Bkz. BOA, İ.E. SM, 2100, 5 Rebiyülevvel 1115 (19 Temmuz 1703).

120 R. A. Abou-El-Haj, "The Narcissim of Mustafa II 1695-1703 A Psychohistorical Study", *Studia Islamica*, 39-40, 1974 Paris, s. 124.

121 Edirne'de Sarayı Hümayun, saray bahçesi ve diğer yerlerdeki bina yapımları için Emin-i Harcı Hassa Mehmet Efendi tarafından Edirne ve çevresinden demir, tahta, ihlamur ve çam ağacı, çam yaldızı, sünger, cam, sütun dehliz, sen (taş), çivi alınmış veya alınan malzemelerle yapılarak kullanılmış ve 2.549 kuruş harcanmıştır. Bkz. BOA, MAD, 771 s. 3.

122 Valde Sultanın odasının çinilerle süslenmesi için nakışlı çinileri İstanbul Gümrük Emni Mustafa Efendi tarafından Edirne'ye getirilmiş ve bu çinili taşlar 13.440 akçe tutarındadır. Bkz. BOA, İ.E. SM, 2041.

123 Rifat Osman, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989, s. 38.

124 Abou-El-Haj, *1703 Rebellion*, s. 19.

125 İsmail Öztürk, "Edirne'de geleneksel sanatlar, Edirne Kavi ve Edirne Kırmızısı", *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 490.

126 Ratip Kazancıgil, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529-1990*, İstanbul 1992, 112-113.

127 Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyıl başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", *IX. Türk Tarih Kongresi, II, Ankara 1981*, Ankara 1989, s. 1423.

128 Feridun Emecen, "Tarih koridorlarında bir serhat şehri Edirne", *Edirne Serhat Payitahtı*, İstanbul 1998, s. 67-68.

kaymasına neden olmuştur. Bu anlamda İstable-i âmire için Edirne ve çevresinden davar¹²⁹, arpa¹³⁰ ve saman¹³¹; Enderun ve Harem-i Hümayun¹³² için odun¹³³, kütük, kömür¹³⁴, Matbah-ı âmire için buğday¹³⁵ ve zahire¹³⁶; bina yapımı için kereste¹³⁷; saray mutfağı için koyun kuzu eti, sebze ve meyve, ekmek¹³⁸ alımı Edirne halkı için büyük kazanç kapısı haline gelmiştir. Vezir-i azam Rami Mehmet Paşa da Edirne Şehri'nin ekonomisini güçlendirmek için Edirne'de yünlü imalatına karar vermiş ve bu alanda teknik bilgi ve tecrübesi bulunan Selanikli Yahudi dokumacılarından faydalanmıştır¹³⁹.

Padişahın uzun süreli olarak Edirne'ye yerleşmesi, İstanbul ile Edirne arasında bir payitahtlık mücadelesi ortaya çıkarmıştır¹⁴⁰. XVI. yüzyılda devletin yapısını daha iyi tanıyan hükümdarlar, devletin birliğini zedelemesi mümkün olan ikinci bir merkez teşkil etmemişlerdir. Edirne'yi çok sevmelerine rağmen, çıkacak problemleri göz önünde bulundurarak İstanbul'u da ihmal etmemişlerdir¹⁴¹.

Şeyhülislâmın, padişahı ve dolayısı ile hükümet üyelerini uzun süreli olarak Edirne'ye yerleşmeye ikna etmesi, 1703 Edirne Vakası'nın nedenlerinden birini oluşturmuş ve Şeyhülislâm isyancıların hedefi haline gelmiştir. İsyan çıktığında padişahın ve hükümetin Edirne'ye yerleşmesinden zarar gören İstanbul halkı, tüccar ve esnaf kesimi de isyana iştirak etmekten geri durmamışlardır¹⁴².

129 İstable-i âmire için 4806 kuruş tutarında Edirne Avarızhanesi'nden davar tayinatı yapılmıştır. Bkz. BOA, *İ.E SM*, 2470.

130 1702-1703 senelerinde Edirne'de bulunan İstable-i amire davarları için Emin-i Cev (Arpa Emni) Hasan Efendi tarafından 129, 5 kuruş değerinde arpa satın alınmıştır. Bkz. BOA, *İ.E SM*, 2472.

131 BOA, *MAD*, 4670, Cemaziyelahir 1113 (3 Kasım 1701), s. 14.

132 BOA, *MAD*, 608, s. 59-62.

133 BOA, *MAD*, 3768, s. 7; *MAD*, 5686, s. 37.

134 Edirne'de Odun Emni Ahmet Ağa tarafından Enderun, Harem-i Hümayun, Matbah-ı Has ve diğer yerler için Hazine-i âmireden 60.170, 5 kuruş para sağlanmıştır. BOA, *D.BŞM*, 1004/A, 17 Ramazan 1114 (4 Şubat 1703), s.11. Mehmed Ağa'nın odun için yaptığı masraflar için ayrıca bkz. BOA, *İ.E SM*, 2468, 22 Rebiyülahir 1113 (27 Ağustos 1701).

135 BOA, *İ.E SM*, 1984, 2 Rebiyülevvel 1115 (16 Temmuz 1703).

136 BOA, *D.BŞM*, 1019, s. 7.

137 Edirne'ye sürekli yerleşimin bir göstergesi olarak bina yapımı için Edirne'nin Ahyolu ve Kırkkilise kazalarından Bina emni Hüseyin Efendi'ye inşaatta kullanılacak kereste alımı için 132.000 akçe ödenmiştir. BOA, *İ.E SM*, 2384, 27 Rebiyülevvel 1115 (10 Ağustos 1703).

138 1701 ve 1702 yıllarında Edirne Saray mutfağına et, sebze-meyve alımlarının miktarı ve masarifi için bkz. BOA, *MAD*, 17791, s. 26-34.

139 Ancak Ağustos 1703'de II. Mustafa'yı tahttan indirip sadrazamın görevine son veren isyancılar, Edirne'deki bu dokuma faaliyetine de son vermişlerdir. Bkz. Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s. 239.

140 Alaeddin Yalçınkaya, "18. Yüzyıl Islahat, Değişim ve Diplomasi", *Genel Türk Tarihi*, VII, Ankara 2002, s. 64.

141 Zeynep Tarım Ertuğ, "Edirne'de yapılan son cülus töreni", *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 165.

142 Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, Ankara 1998, s. 424.

4. Feyzullah Efendi ve Yakınlarının Aşırı Zenginliğe Kavuşmaları

Feyzullah Efendi Şeyhülislâmlık makamına oturduktan sonra devletin gelir getiren mülklerini de tasarrufuna almayı ihmal etmemiştir. O bu anlamda her yıl hazineye 11.386, 5 kuruş gelir sağlayan Şam'daki Bâlbek Mukataasını¹⁴³ kendine mülk ettirmiş¹⁴⁴, Malatya'daki kömür ve ğayrı tabi mukataayı da üzerine almıştır¹⁴⁵. Ayrıca büyük oğlu Seyyid Fethullah'a Trablusşam mukataasına tabi Hama ve Humus'daki Türkmenlerin aşarını¹⁴⁶ ve Aydın livasındaki Birgi Mukataasını¹⁴⁷ malikane olarak ona verdirmiştir. Şehzade hocası olan oğlu İbrahim'e de Suruç ve Bırazi Mukataasını¹⁴⁸; kapıcıbaşı olan yeğeni Ali Ağ'a Erzurum Gümrüğü Mukataasını¹⁴⁹; adamlarından Yusuf'a Antalya'nın Yahya Köyü'nün hasılatını¹⁵⁰, yine adamlarından Mehmet'e Çıldır Eyaleti'ne bağlı Kocabaş Karyesi Mukataasını verdirmiştir¹⁵¹. Şeyhülislâm ve oğlu Nakibüleşraf Fethullah Efendi üzerlerine aldıkları Ruha Kale mukataası ve malikanesinin ölümünden sonra kontrol altına alınması için Ruha Kale Mukataa Voyvodası Mahmut bir emir gönderilmiştir. Nitekim bu mukataaya tabi Bazki Ekradı'ndan Sarı Ali ile oğlu Nebi ve Gücür Hasan adlı akrabası tarafından zimmetine geçirmişlerdir¹⁵².

Ölümünden sonra yapılan tahkikat neticesinde Feyzullah Efendi'nin hayli mücevherata da sahip olduğu anlaşılmıştır. Nitekim, İslimiye Kazası sakinlerinden Hasan ve Seyyid Abdi adlarındaki şahısların Şeyhülislâmın memleketi Erzurum'a giderken İslimiye Kazasına vardığı vakit, bu kişilerin ona ait üç adet mücevher kuşağı emanet yoluyla aldıkları duyulmuştur¹⁵³. Benzer bir olay da İsyan sırasında İstanbul'dan Edirne'ye gelip isyancılar arasında bulunan yeniçeri serdengeçti Ağası İbrahim Feyzullah Efendi'nin evine girerek buradaki değerli eşya ve paralarla Kocaeli Sancağına firar etmiştir¹⁵⁴.

Şeyhülislâmın ölümünden sonra ülke çapındaki mal ve emlakine el konularak Ruznamçe ve Baş Muhasebe defterlerine kaydedilmiştir¹⁵⁵. Feyzullah Efendi'nin Edirne'deki hanesinde ve çeşitli yerlerde 93.217 kuruş nakit parası, Edirne'de Hasan

143 BOA, MAD, 4879, s. 157.

144 BOA, MAD, 5495, 5 Muharrem 1111 (3 Temmuz 1699), s. 19.

145 BOA, MAD, 3501, s. 10.

146 BOA, D.BŞM, 539, s. 3

147 BOA, K.K, 3087, 21 Rebiyülahir 1111 (26 Eylül 1699), s. 84.

148 BOA, D.BŞM, 539, s. 7. Suruç ve Bırazi Mukataasının Seyyid İbrahim'e verilmesi konusunda Bkz. MAD, 3501, s. 11.

149 Bu mukataa Feyzullah Efendi'nin ölümüyle yeğenin üzerinden alınarak onun yerine Kapıcıbaşı olan Karakaş Mustafa'ya tayin edilmiştir. Bkz. BOA, A.E SMST II, 23/ 2300, Zilkade 1115 (Mart 1704).

150 BOA, D.BŞM, 539, s. 117

151 BOA, MAD, 2940, s. 85.

152 BOA, A.DVN, 288/ 70, Evahir-i Şaban 1115 (29 Aralık 1703- 7 Ocak 1704).

153 BOA, MD, 114/1, Evasıt-ı Şevval 1115 (17-26 Şubat 1704), s. 144.

154 "İznikmid Kadısına ve Kocaeli Sancağı Mütesselimi ve İznikmid Yeniçeri Serdarına gönderilen Evahir-i Şevval 1115 (27 Şubat-6 Mart 1704) tarihli hüküm için bkz. BOA, MD, 114/1, H. 800, s. 157.

155 BOA, K. K. (Baş Muhasebe Defteri), 2322, s. 85.

Paşa Sarayı'nda 90.952 kuruş tutarında eşyası ile yakınlarına ait 12.433 kuruş parası tespit edilerek hazineye teslim edilmiştir. İstanbul'da da 146.751 kuruş parası ve 39.692 kuruş tutarındaki eşyası bulunduğu tespit edilmiştir. Feyzullah Efendi ve yakınlarının Edirne, İstanbul, Erzurum ve Mısır'da bulunan nakit parası, mal ve emlakı yaklaşık dört yüz on bin üç yüz elli dört kuruş tutarında olmuştur. Bu da, kese hesabı ile sekiz yüz yirmi iki kese ve üç yüz elli dört buçuk kuruşa tekabül etmiştir¹⁵⁶. Nitekim Müminzade Seyyid Ahmet Hasib Efendi "Ravzatü'l-Kamilin" adlı eserinde "Feyzullah Efendi'nin hanelerinde nükud ve tefarik bi-had ve bi-kıyas olup, miriye vasıl olmayan mal tahmin olursa, mevacib-i cülusiyye kifayet iderdi" diyerek, onun ne derece zenginliğe sahip olduğunu ifade etmiştir¹⁵⁷.

Feyzullah Efendi ve evlatlarının müsadere edilen emlak ve mülklerinin çokluğu da onların sahip olduğu zenginliği ortaya koymuştur¹⁵⁸. Nitekim Şeyhülislâmın ölümünde sonra görevliler tarafından yapılan tespitlere göre Feyzullah Efendi'ye ait Şahsuban Sarayı, Zeyrek Cami yakınında bir hanesi¹⁵⁹, Halil Paşa Cami yakınında başka bir hanesi¹⁶⁰, Mihaliç Kazası'na bağlı Vasil Köyü'nde bir çiftliği, Sakız Adası'nda Aruşa Mezrası'nda bağ ve bahçesi, Şam'da Telli Mehmet Paşadan aldığı bir hanesi ve çiftlikleri, Edirne'de Sarıca Paşa Cami ile Yeniçeri Meydanı'nda iki hanesi tespit edilmiştir¹⁶¹. Damadı eski Rumeli Kazaskeri Dede Mehmet Efendi'nin İstanbul'da Demirkapı yakınında bir sarayı, Bağçekapısı yakınında bulunan bir hanesi¹⁶², Üsküdar'da bir yalısı tespit edilmiştir¹⁶³. Oğullarından eski Anadolu Kazaskeri Mustafa Efendi'nin ise Bakkalzade Sarayı yakınında bir hanesi ile Ortaköy'de bir yalısının bulunduğu tespit edilmiştir¹⁶⁴. Oğlu eski Bursa kadısı Ahmet Efendi'nin Arnavut Köyü'nde bir yalısı¹⁶⁵, Bursa'da Bilal Ağa Çiftliği¹⁶⁶, Galata'da Kanlı Fırın yakınında bir hanesi¹⁶⁷ ile Erzurum'daki akrabalarının bir çok mal ve emlakına el konulmuştur¹⁶⁸.

156 BOA, K.K. (Baş Muhasebe Defteri), 2322, s. 82.

157 Müminzade Seyyid Ahmet Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera* (Tahlil ve metin), yayına haz. Mesut Aydın, Ankara 2000, s. 122.

158 *İstanbul Su Külliyyatı*, XXIV, 1114/ 28 Mayıs 1702-16 Mayıs 1703, İstanbul 2002, s. 186.

159 Feyzullah Efendi'nin bu hanesi mülk olarak yayınlanan ferman gereğince Silahtar Ali Ağa'ya verilmiştir. Bkz. BOA, MAD, 5790, 4 Şaban 1118 (11 Kasım 1706), s. 6.

160 Onun Halil Paşa Camii yakınında bulunan bu hanesi, Yeniçeri Ocağında kethüdayeri olan Ali Ağa'ya 3.000 kuruşa satılmışken, daha soa Ali Ağa'nın parası ödenerek tekrar devlet tarafından bu eve el konuldu. Bunun için bkz. BOA, MAD, 5790, s. 6.

161 BOA, MAD, 5790, s. 6.

162 Dede Mehmet Efendi'nin bu evi Vezir-i Mükerrerem Ali Paşa'ya satılmıştır. Bkz. BOA, MAD, 5790, s. 7.

163 Onun Üsküdar'daki bu yalısı, Ruznameci Rıza'ya 9.000 kuruşa satılmıştır. Bkz. BOA, MAD, 5790, s. 7.

164 BOA, MAD, 5790, 27 Şaban 1119 (6 Ağustos 1717), s. 7.

165 Bu yalı Mübayacı Ahmet Ağa'ya satılmıştır. Bkz. BOA, MAD, 5790, s. 7.

166 Bu çiftlik, Rumeli Valisi Hasanpaşazade Abdullah'a 1500 kuruşa satılmıştır. Bkz. BOA, MAD, 5790, s. 7.

167 Onun bu hanesi Valide Sultanın kethüdası tarafından zabt olunması ferman olunmuştur. Bkz. BOA, MAD, : 5790, s. 7.

168 BOA, K. K, 2480, Gurre-i Şaban 1115 (10 Aralık 1703), s. 48.

Sonuç

Feyzullah Efendi, Karabağ'da sünnilîğin müdafaasını ve mücadelesini yapmış Hz. Peygamber soyundan bir aileden gelmiş oldukça hayır ve hasenat sahibi bir ilim adamı olmasına rağmen, II. Mustafa'nın kendisine tanıdığı sınırsız yetkiyi oldukça sert bir şekilde kullanmıştır. Şeyhülislâmın, ilmî ve meslekî kariyerinin yanısıra siyasi ve idari alandaki müdahaleci tavrı nedeniyle devlet idaresindeki vezir-i azamlarla çekişme içine girmesi, halkın nezdinde itibarı olan veziriazamlardan Amcazade Hüseyin Paşa ve Daltaban Mustafa Paşa'nın ölümüne yol açması; çocukları ve yakınlarını devletin önemli makamlarına getirmesi; devletin bütün imkanlarını kullanarak aşırı bir biçimde zenginleşmesi gibi sebepler 1703 Edirne Vakası'nın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak bu olay neticesinde Feyzullah Efendi hakketmediği feci bir şekilde öldürülürken, kendi şahsında belirginleşmiş Şeyhülislâmlık makamı da yıpranmış ve ulema sınıfının prestiji de sarsılmıştır. Onun müdahaleci ve hırslı yapısı ölümden sonra onun kızılbaş olduğu yönünde çok ciddi ithamlarla yargılanmasına yol açmışsa da o sadece devrin meydana getirdiği zorlu olayların kendisine yüklediği aşırı sorumlulukların üstesinden gelememesi, onun bu gibi zan ve ithamlarla yargılanmasına yol açmış ve hiç hakketmediği bir şekilde ölümüyle neticelenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

1.ARŞİV KAYNAKLARI (Başbakanlık Osmanlı Arşiv Kaynakları (BOA))

A-Defterler

a-Bab-ı Asafi Vakanüvis Defteri(A. VKN),

1700

b-Bab-ı Defteri Başmuhasebe Defteri (D.BŞM):

539, 1000, 1004/A, 1019

c-Kamil Kepeci (KK):

7241

ç-Maliyeden Müdevver Defterler (MAD):

608, 771, 2940, 3501, 3768, 3798, 4670, 4879, 5495, 5686, 5790, 10148, 17791

d-Mühimme Defteri (MD)

114/1

e. Tahvil Kalemî Defteri

II

B.Belgeler

a-İbnülemin

1-İbnülemin Tevcihat (İ.E TCT):

800, 801

2-İbnülemin Ensab (İ.E ENB):

568

3-İbnülemin Saray Mesalihü (İ.E, SM):

1984, 2041, 2100, 2384 2400, 2468, 2472,

b.Ali Emiri

1-Ali Emiri II.Mustafa (SMST II):

24/ 2314, 12/ 1167

C-Dosya Tasnifi Belgeler:

1-Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Kalemi(A.DVN)

288/ 70

2.YAZMA ESERLER

Ali Cevad, *Tarih ve Coğrafya Lügati*, Dersaadet (İstanbul) 1313.

İlmiye Salnamesi, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1334.

Mahmut Celaleddin, *Ravzatü'l- Kamilin (şerh-i şefikname)*, İstanbul 1290.

Müminzade Seyyid Ahmet Hasib Efendi, *Ravzatü'l-Kübera* (Tahlil ve metin), yayına haz. Mesut Aydın, Ankara 2000.

Müstakimzade Süleyman Sadettin Efendi, *Devhatü'l- Meşayih*, 1202/ 1787.

Osmanlı Sadrazamlarına ait Cetveller (Alaaddin Paşadan Baltacı Mehmet Paşaya), Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü, 3622.

Şeyhi Mehmed Efendi, *eş-Şekaiku'n-nu'maniyye ve zeyilleri : Vekayü'l-fudala II-III / 1145/1732*, neşre hazırlayan Abdülkadir Özcan, İstanbul 1989.

3.BASILI ESERLER

Abou El-Haj, Rifat Ali, *1703 The Rebellion And Structure of The Ottoman Politics*, İstanbul 1984.

_____, *The Reisülküttab And Ottoman Diplomacy At Karlowitz*, Princeton 1963.

_____, "The Narcissim of Mustafa II 1695-1703 A Psychohistorical Study", *Studia Islamica*, 39-40, Paris 1974, s. 124.

_____, *Modern Devletin Doğası*, İstanbul 2000, 81.

_____, "The Nature of Ottoman State in The Latter Part of The XVIIth Century", *Berkefte Zur Wiener Zeifschrift für Die Kunde des Mörgerlandes*, XIII, , Wien 1985, 175.

_____, Abou-El-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households 1683-1703", *Journal Of The Amerikan Society*, Vol 94, Amerika 1974, s. 443-44.

Alderson, A. D, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, İstanbul 1998.

Alfonse de Lamartine *Osmanlı Tarihi*, yay. haz. Niyazi Ahmet Banoğlu ; trc. Serhat Bayram, İstanbul 1995.

Anonim Osmanlı Tarihi, Yayına Haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Ames, Evan Brown, *The İsolationist Stance Of The Ottoman Empire*, Michigan 1974.

Andreasyan, Hrand D., "Balatlı Georga göre Edirne Vakası ", *Tarih Dergisi*, XV, İstanbul 1969, s. 47-64.

Ansiklopedik Sözlük, III, İstanbul 1967.

Aydın, Mesut, "Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislâm (A Thesis Prented to the Depmarment of Oriental Studies Princeton University, in Partial Fulfilment of the Requirement fo the Degree Doctor of Philosphy), By Sabra Follet Meservey 1965, *Belleten* (Kitap Tanıtımı), 237, Ankara 1999, s. 619-24.

Bakkalzade Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekaiyat 1106-1116/1656-1704*, Yayına hazırlayan Abdülkadir Özcan, Ankara 1995.

Cesar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım Ve Değişim Dönemi*, İstanbul 1986.

Çavuşoğlu, Semiramis, *The Kadızadeliler Movement*, (Doktora Tezi), Princeton 1990.

Dimitri Kantemir, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, Çev. Özdemir Çobanoğlu, II, İstanbul 1999.

Derin, Fahri Çetin, "Şeyhülislâm Feyzullah Efendi'nin Nesebi Hakkında bir risale", *Tarih Dergisi*, İstanbul 1959, s. 97-103.

Dujkema, F. T.H, *The Ottoman Hiistorical Monumental Inscriptions In Edirne*, Belgium 1977.

Emecen, Feridun, "Tarih koridorlarında bir serhat şehri Edirne", *Edirne Serhat Payitahtı*, İstanbul 1998, s. 67-68.

Ergenç, Özer, "XVIII. Yüzyıl başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", *IX. Türk Tarih Kongresi*, II, Ankara 1981, Ankara 1989, s. 1423.

Ertuğ, Zeynep Tarım, "Edirne'de yapılan son cülus töreni", *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 165.

Faroqhi, Suraya, "An Ulema Grandee And Household", *Osmanlı Araştırmaları*, IX, İstanbul 1989, s. 199-208.

İstanbul Su Külliyyatı, XXIV, 1114/ 28 Mayıs 1702-16 Mayıs 1703, İstanbul 2002.

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000.

Gökbilgin, Tayyip, "Tarihimizde Edirne'nin Mevkii ve Tarihçileri", *Üniversite Haftası Edirne Konferansları*, İstanbul 1958, s. 52.

Goodwin, Godfey, *Yeniçeriler*, çeviren (Derin Türkömer) İstanbul 1997.

Göyünç, Nejat, "Tanzimata Kadar Osmanlı Devletinde Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, VI, Ankara 1999, 77-88.

İnalcık, Halil, "Reisü'l-küttab", *İ. A*, IX, İstanbul 1964, s. 671.

İpşirli, Mehmet, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Osmanlı Devleti Tarihi*, I, İstanbul 1999, s. 235.

Kazancıgil, Ratip, *Edirne Şehir TarihiKronolojisi1300-1994*, İstanbul 1995.

———, *Edirne Mahalleleri Tarihçesi 1529-1990*, İstanbul 1992.

———, *Edirne Şehir TarihiKronolojisi1300-1994*, İstanbul 1995.

Kinross, Lord, *The Ottoman Centuries The Rise and Foll of The Turkish Empire*, Newyork 1977.

Kırmız, Beyhan, *Maktül Şeyhülislâmlar*, (İ.Ü. Ede Fak. Yük. Lisans Tezi), İstanbul 1958.

Mayer, Hans Georg, "17. yüzyılın sonlarında Avusturya ve Osmanlı ordularının seferlerdeki lojistik sorunları", *Osmanlı Araştırmaları (The Journal of Ottoman Studies)*, II, İstanbul 1981, s. 185-194.

Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmani*, Yay. Haz. Nuri Akbayer, Tarih Vakfı ve Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Messervey, Sabra Follet, *Feyzullah Efendi: An Ottoman Şeyhülislâm*, (Doktora Tezi), Michigan Üniversitesi 1969.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Din ve Düşünce", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, I, İstanbul 1999, s. 133.

Osman, Rifat, *Edirne Sarayı*, Ankara 1989.

Ortaylı, İlber, "İkinci Viyana Kuşatmasının İktisadi Sonuçları Üzerine", *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler I*, Ankara 2000, s. 7.

Öngör, Sami, *Coğrafya Sözlüğü*, İstanbul 1962.

Özcan, Abdülkadir, "Daltaban Mustafa Paşa'nın Basra Seraskerliği", *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi*, II, İstanbul 1989, s. 474.

Öztürk, İsmail, "Edirne'de geleneksel sanatlar, Edirne Kavi ve Edirne Kırmızısı", *Edirne Serhattaki Payitaht*, İstanbul 1998, s. 490.

Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi, I*, Ankara 1998.

Peremeci, Osman Nuri, *Edirne Tarihi*, İstanbul 1940.

Quataert, Donald, *The Ottoman Empire, 1700-1922*, Cambridge 1994.

Rasim, Ahmet, *Osmanlı 700. Yıl, I*, İstanbul 1999.

Sevinç, Tahir, 1703 Edirne Vakası, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üni. Sosyal Bilimler Enst., Isparta 2004.

Şutoy, V. E. "Osmanlı Devleti'nin 1700-1709 Kuzey Savaşı Yıllarındaki Tutumu", Çev. Ö. Cenap Eren, *Bellekten*, 207-208, Ankara 1989, s. 903-66.

Tarşi, Mehmet Seyhan, "Feyzullah Efendi", *DİA.*, XII, İstanbul 1998, s. 527-28.

Türek- Derin, Ahmet-Çetin, "Feyzullah Efendi'nin Kendi Kaleminden Hal Tercümesi", *Tarih Dergisi*, XXIII, İstanbul 1969, s. 205-218.

T. Johnson & J. Von Duren, *Voyages Du Sr. A. De la Motreya, En Europe, En Esie, Et En Afriques*, En Deux Volumes, 1727.

Tekeli, İlhan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara 1993.

Uludağ, Süleyman "Halvetiye", *DİA*, XV, İstanbul 1997, s. 393-395.

Ünal, M. Ali, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 1999.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III, IV/2, IV/6. Baskı, V/6. Baskı, Ankara 1984.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988,

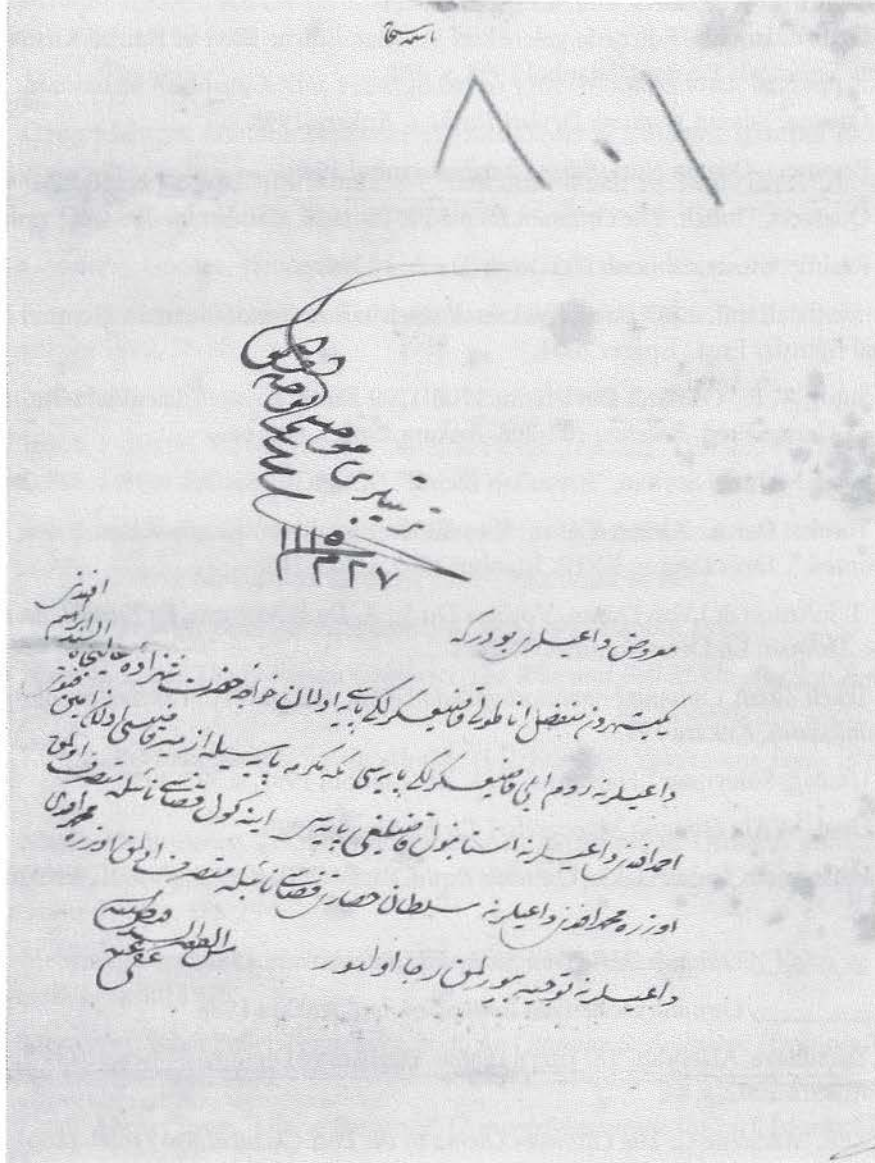
_____, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1988.

Yalçınkaya, Alaeddin "18. Yüzyıl Islahat, Değişim ve Diplomasi", *Genel Türk Tarihi*, VII, Ankara 2002, s. 64.

Zilfi, Madeline C, *The Ottoman Ulema in the Post Classical Age (1600-1800)*, Usa 1988.

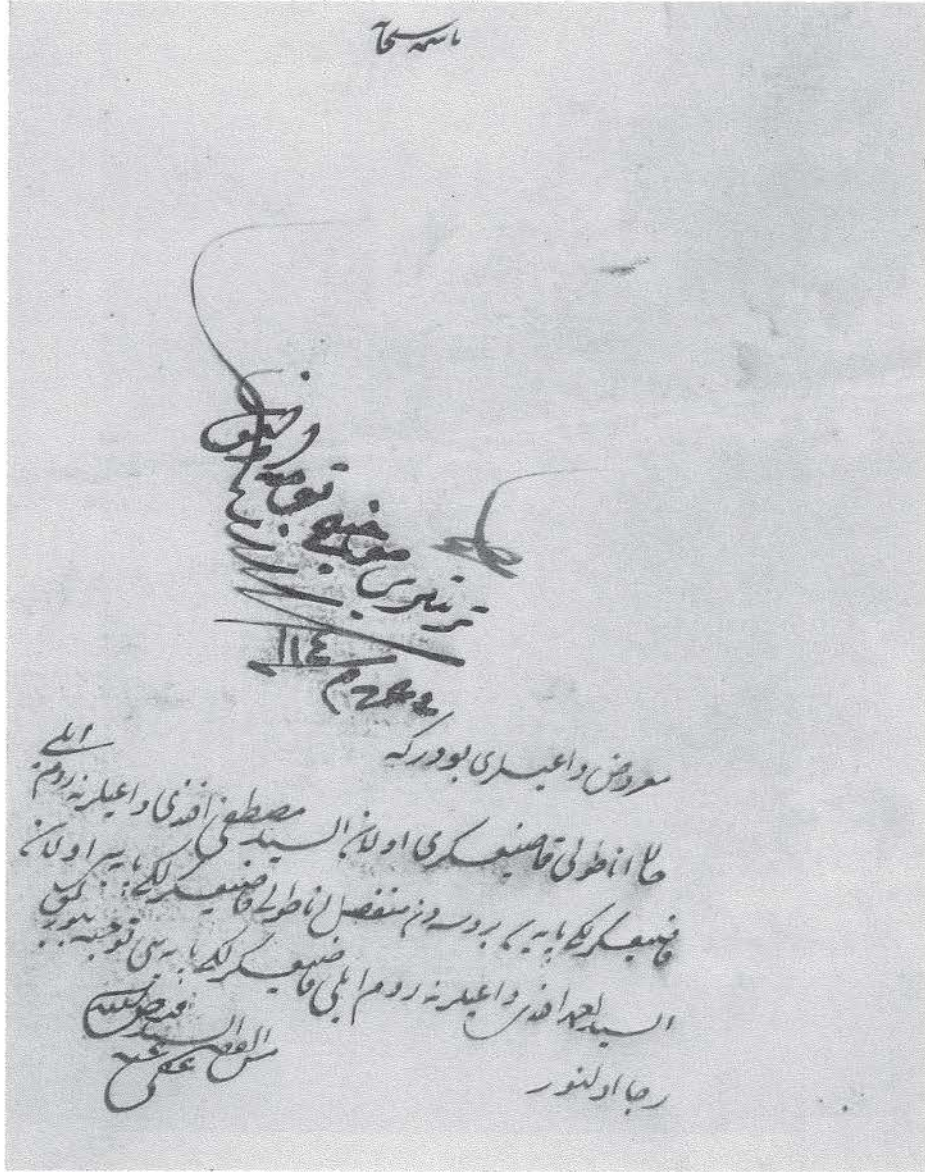
EKLER

Ek 1: Feyzullah Efendi'nin oğullarından Şehzade Hoca Seyyid İbrahim'e Rumili Kazaskerliği Payesi, kardeşlerinden İzmir Kadısı Seyyid Ahmed Efendi'ye İstanbul Kadılığı payesiyle İnegöl Kadılığının verilmesine dair¹⁶⁹.

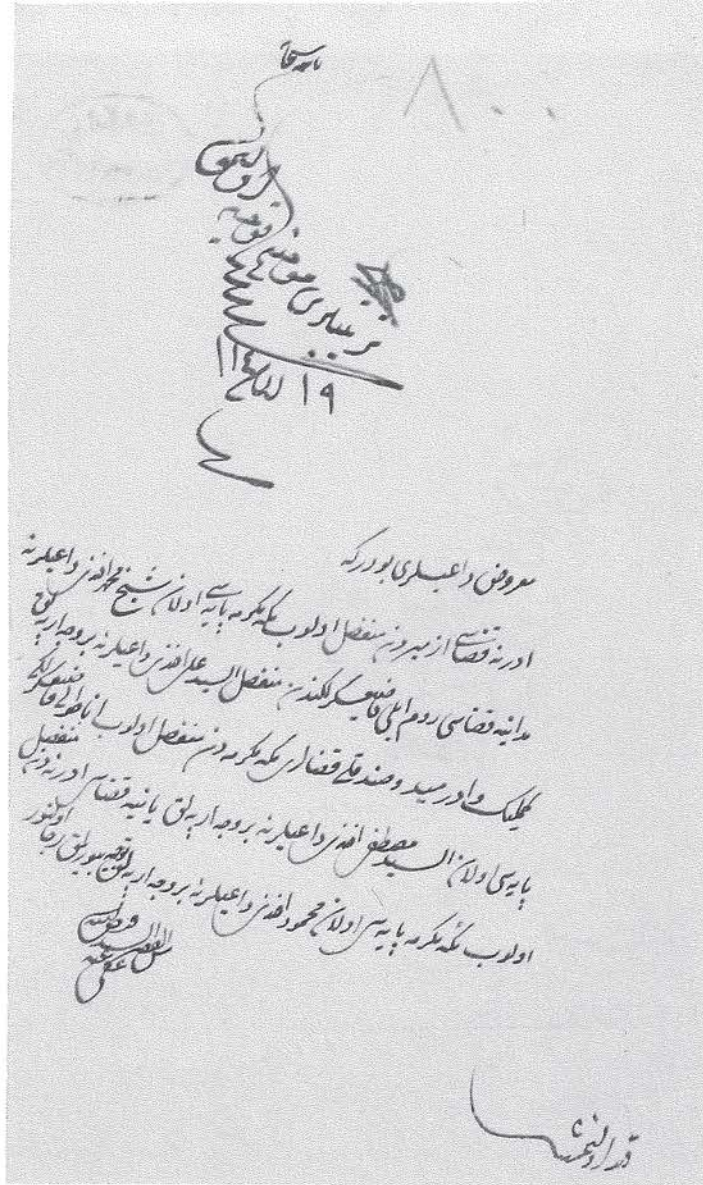
169 BOA, İbnülemin Tevcihat, 801.

Ek 2: oğullarından Anadolu Kazaskeri Seyyid Mustafa'ya Rumili Kazaskerliği Payesi, Bursa'dan mazul Anadolu Kazaskerliği Payesi olan Seyyid Ahmed'e yine Rumili Askerliği payesinin verilmesine dair¹⁷⁰.

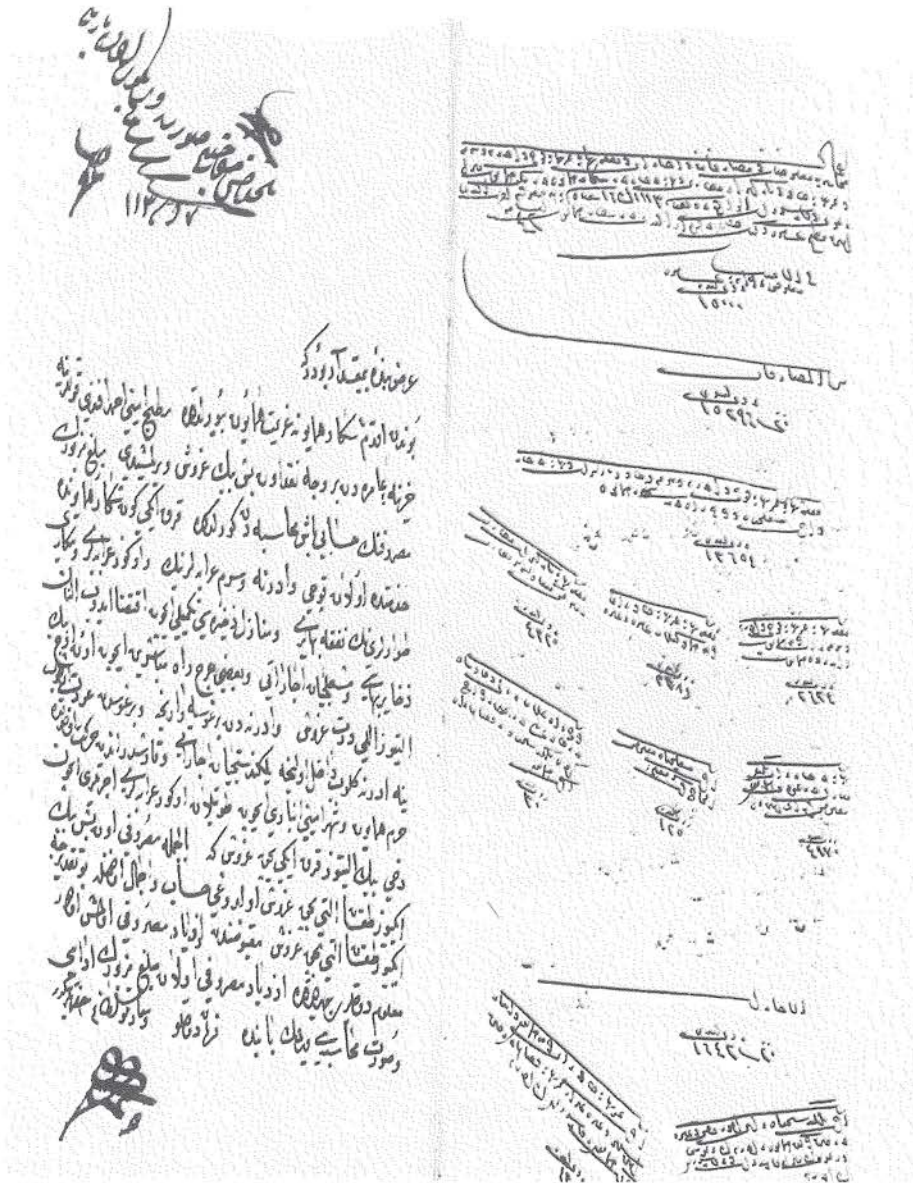
170 BOA, Ali Emiri II. Mustafa, 24/2314, 1 Muharrem 1114.

Ek 3: Şeyhülislâmın Evlat ve Akrabalarına Verilen Kadılıkların Tevcihi¹⁷¹.

171 BOA, İbnülemin Tevcihat, 800.

Ek 5: Padişah II. Mustafa'nın Edirne'ye Yerleşmesinden Sonra Avlanma için Yaptığı Masraflara Dair¹⁷³.

173 BOA, Başmuhasebe Defteri (D.BŞM), 1000, s. 7.

Ek 6: Padişahın Edirne'de Kalıcı Yerleşmenin Neticesi Olarak Edirne'de Sarayı Hümayun, Saray bahçesi ve Diğer Yerlerdeki Bina Yapımı İçin Yapılan Masraflar¹⁷⁴.

The image shows a page from a handwritten Ottoman account book (defter) with the following content:

- Top Section:** A header section with several lines of text, including the date "1071" and the name of the sultan, "Sultan Süleyman".
- Main Body:** A list of expenses, organized into columns. Each entry typically includes a description of the item or service, followed by the amount in Ottoman currency (akçe, kuruş, and dirah).
 - Column 1 (left): Descriptions of various construction materials and services.
 - Column 2 (middle): Amounts in akçe and kuruş.
 - Column 3 (right): Amounts in dirah.
- Right Margin:** The word "dirah" is written vertically in the right margin.
- Bottom Section:** A summary section with a total amount and the date "1071".

174 BOA, Maliyeden Müdevver Defterler, 771, s. 3.

Ek 7: Şeyhülislâmın Balbek Mukaatasını Kendisine Malikane Ettirdiğini Gösteren Belge¹⁷⁵.

بعلبك قاضيسته حكمكم
رعایت علماء ستود سیز و حمایت فضلاء مرضی الاثر و سبب اولاد و اولاد و اولاد
بقا سلطنته و اولوب بناء علیه اجراء عظمه و ابا و کرام انار الله تعالی بر اهل
زمان سعادت قبرانتره صدر ارای مقام قوی اولان شیوخ اسلامیه و حلیه
سلطنته لرله بنجه خیرات و حسناته موقوف اولوب اولان و ان مینت صفات
الی یومنا هذا انما حسنه لوی بربا یة صحایف اکوان المجله خلافت مقام
شیخ الاسلامی اولان اعلم العلماء الملتزمین من خلد القضاء المتورعین جامع
فضایل العلم و التقوی ملو ذخول الافاضل و الاجل حواجة فضائل بنام مولانا
السید فیض الله ادام الله تعالی نفعنا به دخی اسلاف هدايت افضا لوبنه
اقتدا و انار علوم ناضیه فی بقا و ایقا نیتله حرم محترم مکرمه بیت شریف
مقابرته و مدینه منوره مسجد نبوی و قدس شریفه مسجد اقصی و
اطفان سابع بنی امیه و بر مدتی ایله بر مقدار طبله علوم بقیق
مباده کده حدیث بخاری و سایر ایامه دخی علوم ناضیه تدریسته
نیت و صفای طوبت ایله عزیمت اتمیری ایله دیار میمه ده بودجه مالکانه
تصرف اولدقوی مقاطعه بعلبک و توابعی قرینه لرلی عواطف علیه شکوه
وظایف مزوره و خیرات مزوره لوبنه بقیق اولمق ادرده خطها یون شکوه
مولانا یشار ایلده تملیک اولمقین عنک مولانا ی مزورس وجه مزور اولدق
و توابعی قریب لرلی خزینه عامه من اجرام الشمس هر لو طرف الوصحی صورت دفتر
موجبه مولانا ی مشار الیه من طرفین تعیین ایلان آد میسنه ضبط و
اکلان اعشار شرعیه و سایر حقوق و رسومی اخذ و قبض ایدر و من بعد
بر فردی دخل و تعرض ایدر میس یوقران عالیشان صادر الیهین امر بریف
ایچون تذکره و بریف

175 BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), 4879, s. 157.

Ek 8: Feyzullah Efendi'nin Müsaderesinde Sahip Olduğu Zenginliği Gösterdiğine Dair¹⁷⁶

۹۸۵

مفقہ سابق شیخ الامام واعظ الہدی و اتا عتیک کولہ ادرتہ دہ و کرکے پینانہ
بولٹانہ نقودی و قروضت اولٹانہ اشیا و املاک بہا سندن حاصل
اولٹوب روزیا مجہ و باش بحاسبہ دفتر تریہ مید اولٹانہ

ادرنہ دہ جانے سندن و بعضی قدرہ
بولٹوب بعض کسان بد بکے کلوب
نسلیم خرتیہ اولٹانہ نقودی
۹۴۶۱۷

ادرنہ دہ حسن اشیا سرا تہ و حادہ
مصر و شام و عجم و اورز تہ قصاب اولٹانہ
مصر و عجم و شام و عجم سندن قروضت
اولٹانہ اشیا بہا سندن حاصل اولٹانہ
نسلیم خرتیہ اولٹانہ
۹۰۸۴۴

ادرنہ دہ بعض کسان نقود
قروضت اولٹانہ ایچہ لویہ
و پرینانہ اشیا بہا سندن
۱۳۴۴۴

استادہ دہ قایمقاہ حسن باشا مرقمہ استادہ دہ فیض الہدی نقود
و قروضت اولٹانہ اشیا بہا سندن

نقود فیض الہدی
ایچہ
۱۳۶۷۵۱

استادہ دہ قروضت اولٹانہ اشیا بہا سندن
۹۹۶۹۴

دولت علیہ استادہ کلیدہ صخر
قیوچا تہ حسین آغا و طوق و شریان
تبعین اولٹانہ مستحقہ اقدی و خولہ
سوی سلطانہ خرتیہ اولٹوب قروضت
اولٹانہ اشیا بہا سندن

دولت علیہ استادہ کلیدہ صخر
مصر و قروضت اولٹانہ املاک
بہا سندن و غیرہ دہ حاصل
اولٹانہ ایچہ
۸۸۶۴۱

۷۷۲
۷۴۵۰
۷۴۴

۱۸۶۴۴
۷۷۲
۸۴۴

باش بحاسبہ و روزیا مجہ دفتر لوندن اجراج اولٹوبی و ذرہ ادرتہ دہ
و استادہ دہ بولٹانہ نقودی و قروضت اولٹانہ املاک و اشیا بہا سندن
حاصل اولٹانہ درتور اولٹانہ و جنوز اولٹانہ و غیرہ دہ سندن
سخر و کرمہا سندن کسیہ ایچہ اوچونانہ لکی دولت بیخ و عورت اولٹوبی مقید
اولٹانہ اجراج اولٹانہ

176 BOA, Kamil Kepeci, 2322, s. 85.

